Dicționarul Academiei și d. Sextil Pușcariu

De citva timp, Academia Romină a făcut [d-lui Sextil Pușcariu] onoarea de a-l insărcina cu redactarea dicționoruloi limbii rominești, care a găsit insfirșit omul de realitate și de măsură ce-l poate duce, în termen scurt, la bun capăt.

N. Iorga, Neamul Rominesc, 15 Oct.

1906.

"Junimea Literară" din Suceava ne aduce, în al ei al XII-lea număr, un specimen din Dicționarul limbii romîne, pe care îl lucrează, din însărcinarea Academiei, d. Sextil Pușcariu.

Am cetit cu interes acest specimen, verbul "a ajunge" și ne simțim datori să spunem citeva cuvinte asupra metodului adoptat de d. Pușcariu în alcătuirea dicționarului așa de cu nerabdare așteptat de Acade-

mie și de unii cărturari romîni.

Şi, mai întăiu, constatăm că d. Puşcariu, probabil pentru a răspunde cît mai răpede așteptărilor Academiei, s'a crezut în drept să-și însușească munca gata a d-lui Hasdeu, făcînd din dicționarul, pe care-l lucrează, o a doua ediție "revăzută", dar necorectată a Etimologicului d-lui Hasdeu. Şi poate că are dreptate d. Puşcariu de a renunța la o muncă personală, cînd, neavînd ceva nou de spus, găsește incrul gata făcut.

Noi credem însă că d. Puşcarlu ar fi făcut și mai bine, lucrul ar fi mers și mai răpede (și aceasta e condiția primă pe care o pune Academia), dacă ar fi transcris pur și simplu pe d. Hasdeu, fără să mai schimbe unele exemple și fără să adauge unele explicații proprii, cum e de pildă aceea că "adeseori subiectul e un abstract... de care complimentul fuge", ori că mișcarea, pentru a ajunge undeva, "poate avea direcție orizontală, să plece de jos în sus sau de sus în jos"—adaosuri care, credem, nu vor fi spre folosul acestei a doua ediții a d-lui Hasdeu, care, probabil, va afla cu surprindere această corectare a sa.

Așadar, afară de aceste abateri arătate mai sus, încolo, atit în însirarea înțelesurilor cit și în explicările semantice și în exemple, d. Pușcariu urmează atît de fidel pe d. Hasdeu încît, dintr'un punct de vedere, opera d-lui Pușcariu are o adevărata utilitate, dat faptul că Etymologicum Magnum nu se mai află în comerț.

Pentru a pune publicul în curent cu modul cum d. Pușcariu a "revăzut* Etymologicul d-lui Hasdeu, vom face aici o dare de samă a

specimenului publicat:

D. Puşcarlu: "Ințelesul fundamental al lui "ajung" este: "a uni

cevă cu cevă, a duce la olaltă capetele a două objecte".--D. Hasdeu (Magn. Et. Rom. Tom. I, 1887, col. 617): "Sensul fundamental este latinul adjungo=ad+jungo" unesc la o lattă prin capete un ce cu un ce".

D. Puşcarin—trecind la ințelesul figurat—: "Ceea ce se leagă sînt "cuvintele" și scopul apropierii e "înțelegerez"." - D. Hasdeu : "Printr-o transițiune semasiologică immediată: "rejoindre l'un l'autre"-tomber d'accord, s'entendre, reciprocul ,a se ajunge" insemneaza a se înțe-

lege cu alții".

După aceasia d. Pușcariu enumeră izolările: "A se ajunge (în vorbă, în cuvint, la cuvinte, la sîat, cu prețul, cu tirgul, din zestre)" scriîndu-le în șir și deosebindu-se prin aceasta de d. Hasdeu, care le înșiră unele sub altele în diferitele aliniate în col. 618 și 619, realizind astfel d. Pușcariu o ndevărată economie de spațiu (căci a doua condiție pusă de Academie e economia de spația).-La slirșitul acestui înțeles, d. Pușcariu, ca și d. Hasdeu, grupează la un loc exemple în care "a se ajunge" ar avea, cum zice d. Hasdeu, un "sens pejorativ", măcar că în realitate nu e de loc vre-un ințeles deosebit.

La injelesul al II-lea, "niteindre, attrapper" (ia d. Pușcariu),---"atteindre, saisir" (la d. Hasdeu), se urmează iarăși șirul d-lui Hasdeu, începind cu primul înțeles exemplificat prin acelaș pasaj din Pasitirea

lui Dosolteiu:

"Datu-mi-aï vărtute și mi-sî lărgit pașii, să pociu căica iute și să-mi ajung pizmaştī, Dacā-i voiu ajunge sā fac dintr'inşti cirduri, (ta d. Puşcariu pg. 199; la d. Hasden col. 621).

Urmează cu înțelesul de "a întrece";

La d. Pușcariu: "Un grad mai mult decit a ajunge e "a înfreco".--La d. Hasdeu: "ajung se învecinează cu Intree... dar anume cu un moment anterior".

Urmează întelesul de a "apuca":

La d. Puşcariu: "...Sensul "a prinde... a apucă" Să mine ama dracui suffetul mieu și să ajungă, Coresi, P. S. 13 =ca să goneasca amu vrājmașul sufletui mieu și să'l agiungă, Dosofteiu=persequatur ergo intmicus animam meam et comprehendat", paralelă și comparație între Coresi, Dosofteiu și Vulgata, luată exact din :- D. Hasdeu 624 : "ajung" "saisir". Cotesi,1577, ps. VII: "De să mâne amu draculă sufletulă mieu și să ajungă", acolo unde la Dosofteiu, 1680 : "ca să gonéscă amu vrăjmaşul suffetul mieu şi să'i agiungă", iar în Vulgata "persequatur ergo inimicus animam meam et comprehendat".

La intelesul 2 figurat :

D. Puşcariu: "Adesc-ori sublectul e un abstract care insemnează un lucru răŭ saŭ neplăcut, precum moartea, boala etc. de care complimentul-omul-e închipuit ca fugind*.-D. Hasdeu 625, mult mai concis : "Cu același sens de "apucă" ajunge pe cineva bóla, oboséala, grija etc."

Apoi urmează celeialte înțelesuri fără nici o abatere,

La d. Puşcariu "În împrecațiuni". -- La d. Hasdeu 625 "în blăstamuri".

D. Puscarin: "(Jur.) + Ajung pre cinevà cu proces [sau judecată] adecă îl înving—causa vinco quempiam... Jemanden den Prozess abgewinnen. L(exicon) B(udan)*—D. Hasdeu 628 "ajung... ca termen juridic. Lexicon Budan: "ajung pe cine-va cu procesu, adecă îl înving. causa vinco quempian, Jemanden den Proces abgewinnen".

Şi astfel merge d. Puşcariu şi mai departe lamurindu-ne că "a ajunge" se deosebeşte de "a sosi" prin aceea că "sosirea" cuprinde nu-mai ideia atingerii punctului din călătorie, făra să implice, ca "ajungerea", nota unei mişcări prealabile lungi şi anevoloase", ceea ce la d. Hasdeu, 629 e: "E sinonim cu sosesc; ajung însă cuprinde în sine elementul unei dificultăți pe care nu-l are sosesc",

La sfirșit, ințelesul de "suffire":

La d. Puşcariu: "Avem construcţiunea a se ajunge (cu cevâ) cu acelaş sens: Nu se ajunge cu leafa nici două săptămîni"—La. d. Hasdeu 635 e ceva mai complect: "...forma reflexivă: "se ajunge". Lexicon Budan: "el nu se ajunge cu leafa sa=non sufficit ei salarium".

Aci termină d. Pușcariu, pentrucă nici la d. Hasdeu nu e mai mult. În toate exemplele citate mai sus, d. Pușcariu nu citează niciodatā opera d-lui Hasdeu, pe care o citeazā,-sub prescurtarea HEMnumai la alte 6 exemple : 3 exemple sint din documente inedite, unul dintr'un manuscris al lui D. Cantemir și unul dintr'o poezie populură la care d. Hasdeu nu arată izvorul. Dicționarul merge mai răpede cu acest sistem. Şi de sigur-nu e nevoe să i-o indicâm-d. Pușcariu dela bărbat incolo!), de unde se ispraveste Etymologicum Magnum, va reedita pe d. Tiktin, care merge pănă la litera C incluziv și pe care n'ar fi făcut rău dacă încă și de pe-acuma l-ar fi consultat; ar fi învățat poate de acolo să separe înțelesurile verbului transitiv de acele ale verbului netransitiv și reflexiv și nu le-ar fi zvirlit amestecate la un loc; n'ar mai fi dat filiația înțelesurilor greșită așa cum o dă d. Hasdeu și ar fi băgat astfel de samă că înțelesul de ,a se ințelege cu cineva" pe care-l are verbul "a ajunge" intr'un exemplu ca "Şerban Vodă agiunsăse și cu craiul Sobiețki, ca să se scoboare în gios la Bugiac" (Letopiseți II, 268) nu derivă imediat din înțelesul de "a atinge" ci din acest din urmă derivă, între altele, înțelesul de "a sosi" din care rezultă înțelesul de "a se adresa cătra cineva cu rugaminte" ca de pildă: "Agiuns-aŭ acei Codrent la Cantemir Vodă, de i-aŭ ertat, (Letopiseți II, 258) și din acesta apoi se dezvoltă sensul de "a se înțelege cu cineva.*

Şi fiindcă a venit vorba de greșeli, să relevăm și lipsuri : d. Puşcariu, luind pe d. Hasdeu și zicîndu-și în sine "Tu se'lo mio maestro e'l mio autore", a scăpat din vedere d. p. înțelesul de "reușesc să" pe care-l are verbul "a ajunge" într-un exemplu ca "Cine va putea ajunge să spue din destul luptele tale" (Mineele de Rimnic pe l. Oct, fila 119

¹⁾ Pentru bat, fi recomandam pag. 514 din acest număr al "V. R."

recto, coloana 2), precum și înțelesul derivat din precedentul de "a avea valoare" într'un exemplu ca: "Ghicituri care nu ajung o ceapă degerată" (P. Maior, Istorie p. începutul Romînilor în Dacia p. 270).

Dar acest specimen nu ne indrituește numai de a discuta modul ci și proporțiile ce d. Pușcariu dă dicționarului său. Ceea ce a făcut pe Academie să-i încredințeze d-sale lucrarea dicționarului a fost dorința de a-l vedea repede sfirșit. Noi, care cunoaștem din alte lucrari pe d. Pușcariu ca pe un harnic și conștiincios muncitor pe terenul filologiei romîne, ne-am închipuit că, posedind afita pregătire cit să poată aprecia dificultatea unei asemenea intreprinderi și chibzuind bine, "quid ferre recusent, quid valeant humeri", se va mărgini, satisfăcind dorința Academiei, să dea un dicționar cu proporții mai modeste. D-sa, se vede, lăsindu-se ademenit de ușurința cu care merge lucrul alaturea de d. Hasdeu, dă unui cuvint ca verbul "a ajunge",—care e departe de a fi nnul din cuvintele cele cu mai multe înțelesuri—proporții tot afit de intinse aproape cit și la maestrul și autorul său.

Pănă la C incluziv d-sa poate merge destul de răpede, căci, după bărbat, are pe d. Tiktin; nu-i vorbă, e un inconvenient: pănă la bărbat după metodul d-lui Hasdeu, apoi pănă la C după al d-lui Tiktin! Dar fiindcă acest început . . . obligă, dacă d. Pușcariu va duce dicționarul pe acest picior, il va putea isprăvi d-su după dorințele Academiel?

Credem că ar face mult mai bine dacă ar lăsa, chiar de pe acum, modelul ademenitor, dar primejdios, al marelui Etymologic—ori numai l'ar utiliza pe acesta, precum și alte dicționare, spre compilare—și ar lua ca bază "Dicționarul Universal" al d-lui Şăineanu, dindu-ne o altă ediție, aceasta, se'nțelege, nu numai "revăzută", ci și adăogată și corijată. N'ar fi o lucrare lipsită de folos și ar fi și mai potrivită cu puterile d-sale.

Constantin Botez